

Г. Гуцол, заступник директора
Державної наукової установи
«Книжкова палата України
імені Івана Федорова»

УНІВЕРСАЛЬНА ДЕСЯТКОВА КЛАСИФІКАЦІЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ, ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ (до 100-річчя Книжкової палати України)

22 березня 2017 р. уряд України ухвалив постанову № 177 «Про припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десяткової класифікації» [1]. Ця подія викликала бурю емоцій у бібліотечній спільноті, переважно негативних.

Метою цієї статті є роз'яснення причин такого рішення, а також ознайомлення широкого кола читачів з історією створення Універсальної десяткової класифікації (УДК), її використанням у світі та в Україні.

УДК – міжнародна класифікаційна система, яку застосовують у понад 130 країнах світу на всіх континентах. Вона побудована за принципом поділу на галузі науки і є «живою» класифікаційною системою, в якій відображаються всі зміни, що відбуваються у світовій науці.

Ідею десяткової системи бібліографічної класифікації запропонував у 1852 р. Н. Шертліфф (Nathaniel Bradstreet Shurtleff, Sr., 1810–1874), американський політик, 20-й мер м. Бостона, який опікувався Бостонською публічною бібліотекою і, серед інших своїх творів, написав книгу «Десяткова система для організації та адміністрування бібліотек» [2], котру було опубліковано в 1856 р. Книга містила опис пропонованої системи і принципи

систематизації видань з прикладами, однак у ній не було таблиць класифікації. Електронну копію книги можна знайти в кількох цифрових бібліотеках, у т. ч. *Google Books* [3]. Оригінал, з якого зроблено цифрову копію, зберігається в Оксфордському університеті.

У 1873 р. систему Н. Шертліффа використав М. Дьюї (Melville Louis Kossuth Dewey, 1851–1931), американський бібліотекар і педагог, для Бібліотеки Конгресу США. Відтоді вона відома як Десяткова класифікація Дьюї (ДКД). Перше її видання, яке містило таблиці класифікації, вийшло у 1876 р. [4]. З оригіналом книги можна ознайомитися в бібліотеці Університету Каліфорнії, а його електронну копію переглянути в Інтернет-архіві [5]. Інше, повніше видання ДКД, було опубліковано у 1885 р. [6].

У 1895 р. з ініціативи бельгійців П. Отле й А. Лафонтена в Брюсселі відбулася Міжнародна бібліографічна конференція, на якій було прийнято рішення заснувати нову класифікаційну систему на основі ДКД. Автори значно розширили і вдосконалили ДКД. Перші видання таблиць класифікації французькою мовою *Manuel du répertoire bibliographique universel* («Посібник з універсального бібліографічного репертуару»), випущені у 1902–1907 рр., налічували 33 тис. рубрик [7].

Назва «Універсальна десяткова класифікація» вперше з'явилась у другому виданні таблиць *Classification décimale universelle* (1927–1933).

Обсяг таблиць, як у роки становлення системи, так і нині, постійно змінюється (1907 р. – 33 тис. рубрик, 1927–1933 рр. – 70 тис., згодом – 100–120 тис. рубрик). Розроблено середні (35–40 тис. рубрик) і скорочені (10–12 тис.) варіанти таблиць.

У 1991 р. створено Консорціум УДК (УДКК) – громадську організацію, штаб-квартира якої розміщується в м. Гаазі (Нідерланди). УДКК є власником УДК, і будь-які дії, що стосуються цієї класифікаційної системи, мають бути узгоджені з ним.

Використання УДК в Україні має майже столітню історію. Перше видання скорочених таблиць десяткової класифікації українською мовою (у перекладі з французької) здійснено Головною Книжною Палатою ще у 1919 р. Його автор – засновник і перший директор установи, славетний український бібліограф і бібліографознавець Ю. Іванов-Меженко [8]. Книжкова палата України і в подальшому випускала видання УДК українською мовою [9], але за радянських часів українські бібліотекарі використовували російськомовні видання.

З набуттям Україною незалежності постало питання про розроблення україномовного еталона класифікаційної системи. Після дослідження існуючих у світі класифікаційних систем було прийнято рішення, що цією класифікаційною системою стане УДК.

У 1996 р. Книжкова палата України розробила проект «Класифікаційна система України», підтриманий Міжнародним фондом «Відродження» та Інститутом відкритого суспільства (Будапешт) [10–14], у рамках якого було укладено ексклюзивну ліцензійну угоду з УДКК і у 1998–2000 рр. здійснено переклад з англійської мови еталона і видано таблиці УДК українською мовою у двох книгах, а також упорядковано електронне видання УДК. Відтоді Книжкова палата України постійно поновлює ліцензії і підтримує національний еталон в актуальному стані.

Для підготовки і випуску національних видань УДК існують кілька видів ліцензій:

1. *MRF license for pre-publication work* – ліцензія на довидавничу діяльність [15], яка діє 3 роки. Відповідно до неї Книжкова палата України отримує відомості про зміни і доповнення до УДК (UDC MRF), здійснює науково-термінологічний переклад, редагування та адаптування таблиць УДК. Вартість ліцензії – €300 на рік упродовж 3 років або €750 одноразово.

Для підтримання національного еталона УДК в актуальному стані ця ліцензія має діяти постійно. Необхідно зазначити, що зміни і доповнення до УДК надходять з УДКК нерівномірно і не відповідають рокам випуску. Останні зміни, надіслані УДКК у 2016 р., – за 2012–2013 рр. Інших змін на сьогодні

не існує. УДКК одночасно розсилає зміни і доповнення всім ліцензіатам.

2. *UDC Publishing Licenses* – ліцензія на видавничу діяльність [16], котра діє 4 роки і має кілька видів:

– *Print / CD (valid for both)* – публікація друкованого чи електронного видання. Вартість – €1,700 на рік або €6,120 одноразово для публікації повного видання УДК; €900 на рік або €3,240 одноразово для публікації скорочених таблиць (менше ніж 50% MRF).

– *Інтернет-ліцензія* – використання УДК у вигляді бази даних, вбудованої в автоматизовані бібліографічно-інформаційні системи. Вартість: повна база даних – €4,100 на рік або €14,760 одноразово; менше ніж 50% MRF – €2,600 на рік або €9,360 одноразово.

Необхідно зазначити, що за ліцензії УДКК, як і внески в міжнародні агентства ISBN та ISMN, Книжкова палата України сплачує самостійно за рахунок спецфонду – коштів, зароблених на платних послугах.

Обов'язковою умовою використання ліцензії УДКК на видавничу діяльність є надсилання в консорціум трьох примірників кожного випущеного видання, друкованого чи електронного.

Після першого видання (2000–2001) УДК у двох книгах було випущено п'ять книг змін і доповнень до УДК. За цей період електронний інформаційний масив УДК зріс приблизно на 70%, тому було прийнято рішення випустити друге видання УДК у семи книгах відповідно до розділів УДК. Кожна з книг містила свій алфавітно-предметний покажчик (АПП). Однак у процесі роботи виявилось, що між розділами існує велика кількість перехресних посилань, тому восьмою книгою видано зведений АПП.

Загалом із 2000-го по 2017 р. у рамках ліцензійної діяльності з УДКК Книжкова палата України випустила:

– 23 книги таблиць УДК і алфавітно-предметних покажчиків до них;

– 4 електронні видання;

– таблицю «Розташування бібліографічних записів у бібліографічних покажчиках на основі Універсальної десяткової класифікації», за якою класифікують записи в державних бібліографічних покажчиках (літописах);

– Таблицю відповідності скорочених варіантів УДК і ББК;

– Таблицю зіставлення індексів ББК і УДК;

– Короткий тлумачний словник термінів з УДК;

– кілька методичних видань.

УДКК на власному веб-сайті запроваджено електронний ресурс вільного використання – скорочені таблиці УДК мовами народів світу [17]. Нині цей полімовний, інтернаціональний ресурс містить таблиці 57 мовами, у т. ч. українською, який Книжкова палата України регулярно актуалізує, вносячи зміни і доповнення до УДК.

УДКК і Книжкову палату України поєднує тісна співпраця. Під час роботи над масивом УДК праців-

ники Книжкової палати знаходять помилки, неточності, порушення розташування окремих понять і повідомляють про це в УДКК.

У 2008 р. спільно з Інститутом історії України розроблено рубрикацію розділу «Історія України», починаючи від IX ст. і закінчуючи роками незалежності, який до того був представлений в УДК одним рядком. УДКК затвердив ці зміни, і вони були внесені в міжнародний еталон УДК.

За значний внесок у розвиток класифікаційної системи УДК старшого наукового співробітника Книжкової палати України М. Ахвердову введено до Консультативної ради УДКК.

У 2009 р. УДК в Україні дістала ще й нормативне забезпечення: набув чинності національний стандарт ДСТУ 6096:2009 «Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування».

На відміну від УДК, Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК) має набагато скромнішу історію. З метою відсторонення від усього, що не підпорядковано комуністичній ідеології, керівництвом СРСР було прийнято рішення про створення власної радянської класифікаційної системи.

Початок її розроблення закладено у 1959 р., коли за наказом Міністерства культури РРФСР було організовано редакційну колегію з видання таблиць ББК і впродовж 1960–1965 рр. опубліковано 25 із 30 випусків першого видання таблиць для наукових бібліотек.

Упроваджено ББК було постановою Колегії Міністерства культури СРСР від 12.11.1965 «Про запровадження 1-го видання Бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи бібліотек та підготовку скорочених варіантів класифікації» [18]. У цьому документі йшлося про те, що ББК створюється за допомогою вчених, широкого кола наукових установ, багатьох спеціальних бібліотек, що дало змогу «вперше створити нову радянську бібліотечно-бібліографічну класифікацію на основі марксистсько-ленінської методології...».

Всесоюзній книжковій палаті було доручено розпочати централізовану класифікацію за новими таблицями ББК, починаючи з січня 1967 р.

Запроваджувалася ББК у бібліотеках системи Міністерства культури СРСР наказами від 29.09.78 № 735 «О внедрении советской библиографической классификации (ББК) в практику работы массовых и детских библиотек» і від 28.10.85 № 404 «О внедрении библиотечно-библиографической классификации в практику работы государственных республиканских (АССР), краевых, областных универсальных научных библиотек». Бібліотеки інших систем і відомств залишалися на УДК. Таким чином, бібліотеками та іншими бібліографувальними установами паралельно використовувалися дві класифікаційні системи – УДК і ББК.

В Україні накази Міністерства культури СРСР дублювалися відповідними наказами Міністерства культури УРСР від 02.11.78 № 965 «Про впрова-

дження радянської бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи державних масових бібліотек республіки» та від 04.12.85 № 1232 «Про впровадження бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи обласних універсальних наукових бібліотек». Фонди цих бібліотек було переведено на ББК.

Сьогодні ББК має офіційний статус Національної класифікаційної системи Росії. Таким чином ця країна сама локалізувала географічні межі її використання.

У нашій державі ББК, на відміну від УДК, ніколи не підтримувалася і українською мовою, як і мовами інших народів СРСР, не видавалася. Застарілі російськомовні видання, котрі використовують більшість бібліотек України, належать до вже неіснуючої класифікаційної системи, оскільки з 1997 р. ББК зазнала кардинальних змін.

ББК використовувалася лише на теренах колишнього Радянського Союзу, за межами території СРСР вона не відома. Майже всі країни – колишні республіки СРСР, уже відмовилися від її застосування.

Головною метою державної політики України на нинішньому етапі є повноцінне членство в Європейському Союзі та інтеграція у світове співтовариство.

Завданням бібліотечної галузі є створення національних електронних бібліографічних ресурсів, що інтегруються у світовий інформаційний простір, зокрема у світовий електронний каталог *WorldCat*. Це можливо тільки за умови використання міжнародних комунікативних форматів і міжнародної системи, якою є УДК. З тієї ж причини вітчизняні видавці можуть вийти на європейський і світовий книжковий ринки за умови, що їхні видання класифіковані за УДК.

З огляду на такі вагомі аргументи Книжкова палата України у 2015 р. розробила і подала на розгляд проект постанови Кабінету Міністрів України щодо припинення використання ББК і упровадження УДК, яку уряд ухвалив у 2017-му – згідно з постановою від 22.03.2017 № 177 [1].

Слідом за постановою були видані накази Державного комітету телебачення і радіомовлення України від 03.04.2017 № 60 «Про заходи з впровадження Універсальної десяткової класифікації» та наказ Міністерства освіти і науки України від 26.06.2017 № 929 «Про впровадження Універсальної десяткової класифікації в практику роботи бібліотек».

Для розроблення методики переходу бібліотек з ББК на УДК Книжкова палата України рішенням Вченої ради заснувала міжвідомчу Комісію з питань упровадження Універсальної десяткової класифікації в Україні. Призначенням комісії є координація зусиль бібліотек та інших установ різних галузей у запровадженні УДК. Наразі відбулося два засідання комісії, на яких було обговорено стан упровадження УДК у бібліотеках, архівних установах, стан забезпечення бібліотек виданнями УДК, розроблення

навчальних програм у профільних закладах вищої освіти (ЗВО). На жаль, представники Мінкультури України, у сфері управління та впливу якого перебувають публічні бібліотеки, обидва засідання комісії проігнорували.

На численні звернення бібліотек щодо придбання видань УДК Книжковою палатою України підготовлено нове видання повних таблиць УДК із внесеними змінами і доповненнями за 2011 р. і АПП до них у двох книгах. Його тираж за угодою з Книжковою палатою за власний кошт виготовило видавництво «Ліра-К». Придбати видання можна в цьому видавництві, контакти якого є на веб-сайті Книжкової палати, в розділі «Видання УДК».

Кілька років тому на допомогу видавцям у визначенні індексів ББК Книжкова палата України розробила Таблицю відповідності скорочених варіантів УДК і ББК. У 2017 р. для полегшення переходу з ББК на УДК було розроблено Таблицю зіставлення індексів ББК і УДК.

Бібліотекам з фондом, меншим за 100 000 пр., немає необхідності придбавати повне видання УДК, тому Книжкова палата України працює над розробленням скороченого варіанта таблиці «Розташування бібліографічних записів у каталогах публічних бібліотек за Універсальною десятиковою класифікацією». Планується розробити також скорочені таблиці для освітянських бібліотек.

Книжкова палата України проводить велику навчальну і методичну роботу, організовуючи науково-практичні семінари для різних мереж бібліотек, видавців та редакцій друкованих ЗМІ. Так, лише у 2017 р. було проведено 9 семінарів.

За участю Книжкової палати України у Центрі неперервної культурно-мистецької освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв розроблено програму і запроваджено курс навчання бібліотекарів з УДК. Заняття веде завідувач відділу класифікаційних систем В. Муравйова.

Перспективи розвитку УДК в Україні:

- підтримання в актуальному стані національного еталона УДК;
- перехід бібліотечної, видавничої, архівної галузей на класифікацію за УДК;
- видання повних таблиць УДК і скорочених таблиць для публічних і освітянських бібліотек;
- розроблення робочих таблиць УДК для окремих мереж бібліотек за методичної допомоги Книжкової палати України;
- проведення науково-практичних семінарів для різних мереж бібліотек;
- розроблення та вдосконалення відповідних навчальних програм для ЗВО I-II та III-IV ступенів акредитації;
- навчання і підвищення кваліфікації бібліотекарів з питань систематизації за УДК;
- розроблення єдиної книготорговельної класифікації на основі УДК.

Зважаючи на все зазначене вище, можна констатувати, що УДК в Україні має великі перспективи

розвитку і повне забезпечення – ліцензійне, нормативне та навчально-методичне.

Список використаних джерел

1. Про припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десятикової класифікації : постанова Каб. Міністрів України від 22 берез. 2017 р. № 177 // Офіц. вісн. України. – 2017. – № 27. – С. 54.
2. Shurtleff N. B. A decimal system for the arrangement and administration of libraries / Nathaniel B. Shurtleff. – Boston : Privately Printed, 1856. – 111 p.
3. Shurtleff N. B. A decimal system for the arrangement and administration of libraries [Електронний ресурс] / Nathaniel B. Shurtleff. – Текст. дані. – Режим доступу: https://books.google.com.ua/books?id=HBOCAAAAQAAJ&pg=PR5&hl=uk&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 17.05.2018). – Назва з екрана.
4. Dewey M. A classification and subject index for cataloguing and arranging the books and pamphlets of a library / [Melvil Dewey]. – Amherst : Lockwood & Brainard, 1876. – 42 p.
5. Dewey M. A classification and subject index for cataloguing and arranging the books and pamphlets of a library [Електронний ресурс] / [Melvil Dewey]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://archive.org/stream/classificationand00dewerich#page/n5/mode/2up> (дата звернення: 17.05.2018). – Назва з екрана.
6. Dewey M. Decimal classification and relativ index for arranging cataloging and indexing public and private libraries and for pamphlets, clippings, notes, scrap books, index rerums, etc. / Melvil Dewey. – 2ded. – Boston : Library Bureau, 1885. – 66. [162], 403–486 p.
7. UDC History [Електронний ресурс] // UDC Consortium. – Текст. дані. – Режим доступу: http://udcc.org/index.php/site/page?view=about_history (дата звернення: 17.05.2018). – Назва з екрана.
8. Іванов-Меженко Ю. Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація : скор. табл. з абетк. показч. і поясн. текст / Юр. Іванов-Меженко. – Київ : Польський друкар, 1919. – 91 с.
9. Десятькова класифікація : для мас. б-к / за ред. М. М. Фельдштейна. – Харків : Кн. палата УРСР, 1938. – XXVI, 110 с.
10. Афонін О. В. Українська книга в контексті світового книговидання / О. В. Афонін, М. І. Сенченко ; Держ. наук. установа «Кн. палата України ім. Івана Федорова». – Київ : Кн. палата України, 2009. – 277 с.
11. Сенченко М. На черзі кооперативна каталогізація / Микола Сенченко // Вісн. Кн. палати. – 1997. – № 8. – С. 3–4.
12. Сенченко М. Стратегічний план інформатизації бібліотек України до 2005 року : (доповідь на пленар. засіданні Міжнар. конф. «Крим-97») / Микола Сенченко // Вісн. Кн. палати. – 1997. – № 6. – С. 3–6.
13. Сенченко М. І. Книжкова палата України. Історія і сьогодення, 1919–1999 / М. І. Сенченко. – Київ : Кн. палата України, 1998. – 158, [1] с.
14. Сенченко М. І. Книжкова палата України. Історія і сьогодення, 1919–2004 / М. І. Сенченко. – 2-ге вид., випр. і допов. – Київ : Кн. палата України, 2004. – 163 с.
15. UDC MRF Use Licenses [Електронний ресурс] // UDC Consortium. – Текст. дані. – Режим доступу: http://udcc.org/index.php/site/page?view=mrf_licence (дата звернення: 17.05.2018). – Назва з екрана.
16. UDC Publishing Licenses [Електронний ресурс] // UDC Consortium. – Текст. дані. – Режим доступу: http://udcc.org/index.php/site/page?view=publishing_licence (дата звернення: 17.05.2018). – Назва з екрана.
17. Universal decimal classification [Електронний ресурс] : summary // UDC Consortium. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.udcsummary.info/php/index.php?lang=uk&gr=Y> (дата звернення: 17.05.2018). – Назва з екрана.
18. Про запровадження 1-го видання Бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи бібліотек та підготовку скорочених варіантів класифікації : постанова Колегії М-ва культури СРСР від 12 листоп. 1965 р. // Довідник бібліотекаря : зб. керівних матеріалів з питань бібл. роботи / [склад.: В. С. Дідур та ін.]. – Харків : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1967. – С. 48–49.